

REVISTA
GLASUL
BISERICII
(1942-2017)

STUDIU MONOGRAFIC

Prefață de
Conf. univ. dr. Lucian GROZEA

Carte apărută cu binecuvântarea
Prea Sfințitului Părinte Dr. AMBROZIE, Episcopul Giurgiului

E I K O N
București

Editura Episcopiei Giurgiului
Giurgiu

2024

CUVÂNT ÎNAINTE – Prea Sfințitul Părinte Dr. AMBROZIE, Episcopul Giurgiului	9
PREFAȚĂ – Conf. univ. dr. Lucian GROZEA	13
INTRODUCERE	15
CAPITOLUL I: REVISTA <i>BUCIUM ORTODOX</i> (5 APRILIE 1942 – AUGUST 1944)	33
I. 1. APOSTOLUL (1924-1941): PREDECESOR AL REVISTEI <i>BUCIUM ORTODOX</i>, RESPECTIV <i>GLASUL BISERICII</i>?	35
I. 2. REVISTA <i>BUCIUM ORTODOX</i>	39
I. 3. STRUCTURA REVISTEI	44
I. 3. 1. Titlul și subtitlul	44
I. 3. 2. Periodicitatea.....	44
I. 3. 3. Formatul și paginația.....	45
I. 3. 4. Prezentarea grafică și ilustrația	46
I. 3. 5. Tipografia și editura	46
I. 3. 6. Prețul, tirajul și circulația.....	47
I. 3. 7. Redacția.....	48
I. 3. 8. Colaboratorii	48
I. 3. 9. Cuprinsul și conținutul tematic	50
I. 4. CENZURA REDACȚIEI	51
CAPITOLUL AL II-LEA: REVISTA <i>GLASUL BISERICII</i> (SEPTEMBRIE 1944 – DECEMBRIE 1989)	55
II. 1. STRUCTURA REVISTEI	57
II. 1. 1. De la <i>Bucium Ortodox</i> la <i> Glasul Bisericii</i>	57
II. 1. 2. Subtitlul.....	60
II. 1. 3. Periodicitatea	62
II. 1. 4. Formatul și paginația	62
II. 1. 5. Prezentarea grafică și ilustrația.....	63

II. 1. 6. Tipografia și editura	63
II. 1. 7. Prețul, tirajul și circulația	64
II. 1. 8. Redacția	69
II. 1. 9. Colaboratorii.....	75
II. 1. 9. 1. Clerici	77
II. 1. 9. 2. Teologi	78
II. 1. 9. 3. Laici	78
II. 1. 10. Cuprinsul și conținutul tematic.....	82
II. 2. REVISTA GLASUL BISERICII. FOAIE RELIGIOASĂ PENTRU POPOR (1950-1951)	86
II. 2. 1. Primele mențiuni privind o revistă religioasă pentru popor	86
II. 2. 2. <i>Glasul Bisericii. Foaie religioasă pentru popor</i> (septembrie – noiembrie/decembrie 1950).....	88
II. 2. 3. <i>Glasul Bisericii. Foaie religioasă pentru popor</i> (ianuarie/ februarie – [mai/iunie] 1951)	98
II. 2. 4. O scurtă analiză a conținutului revistei <i>Glasul Bisericii. Foaie religioasă pentru popor</i>	100
II. 3. CENZURA REVISTEI GLASUL BISERICII.....	110
II. 3. 1. Greșeli de tehnoredactare omise de cenzură.....	112
II. 3. 2. Cenzura textului	118
II. 3. 3. Controlul tirajelor	122
II. 3. 4. Cenzura redacției	123
II. 3. 5. Autocenzura.....	125
II. 4. O ANALIZĂ A UNOR TEXTE PUBLICATE ÎN REVISTA GLASUL BISERICII.....	126
II. 4. 1. Articole și studii de biblioteconomie publicate între anii 1955-1989	126
II. 4. 2. O analiză critică asupra unor articole și studii publicate în revista <i>Glasul Bisericii</i> (1954-1989) de unele personalități din domeniul biblioteconomiei românești	128
II. 4. 2. 1. Alexandru Alexianu (1914-1974)	128
II. 4. 2. 2. Alexandru Elian (1910-1998).....	139
II. 4. 2. 3. Aurelian Sacerdoțeanu (1904-1976).....	142
II. 4. 2. 5. Barbu Theodorescu (1905-1979)	158
II. 4. 3. Preocupări pentru cultura rusă în articolele și studiile publicate în revista <i>Glasul Bisericii</i> (1953-1989)	166
II. 4. 4. O analiză a pastoralilor Patriarhului Nicodim Munteanu, publicate în revista <i>Glasul Bisericii</i> între anii 1945-1948	176

II. 4. 4. 1. Pastoralele publicate în anul 1945.....	177
II. 4. 4. 2. Pastoralele publicate în anul 1946.....	182
II. 4. 4. 3. Pastorală publicată în anul 1947	185
II. 4. 4. 4. Ultima pastorală a Patriarhului Nicodim, publicată în anul 1948	187
II. 4. 5. Elemente ideologice specifice epocii comuniste din pastoralele Patriarhului Justinian Marina, publicate în revista <i>Glasul Bisericii</i> între anii 1948-1976.....	189
CAPITOLUL AL III-LEA: REVISTA <i>GLASUL BISERICII</i> (IANUARIE 1990 – DECEMBRIE 2017)	199
III. 1. STRUCTURA REVISTEI	201
III. 1. 1. Titlul și subtitlul	202
III. 1. 2. Periodicitatea.....	203
III. 1. 3. Formatul și paginația.....	203
III. 1. 4. Prezentarea grafică și ilustrația	204
III. 1. 5. Tipografia și editura	205
III. 1. 6. Prețul, tirajul și circulația.....	207
III. 1. 7. Redacția.....	208
III. 1. 8. Colaboratorii	212
III. 1. 9. Cuprinsul și conținutul tematic	216
III. 2. O ANALIZĂ A CONȚINUTULUI REVISTEI	219
III. 2. 1. Revista în timpul Patriarhului Teoctist (ianuarie/februarie 1990 – aprilie/iunie 2007).....	219
III. 2. 2. Numerele dedicate morții Patriarhului Teoctist și întronizării Patriarhului Daniel (iulie/septembrie 2007 – octombrie 2017)	235
III. 3. REVISTA ÎN TIMPUL PATRIARHULUI DANIEL (IULIE/SEPTEMBRIE 2007 – IULIE/DECEMBRIE 2017)	241
CONCLUZII	245
BIBLIOGRAFIE	253
INDICI	275
LISTA FIGURILOR	293
ANEXE	427

Lucrarea de față are la bază o parte din teza de doctorat, intitulată *Revista „Glasul Bisericii”: studiu critic și indice bibliografic*¹, pe care am susținut-o în anul 2018 la Facultatea de Litere a Universității din București.

Revista *Glasul Bisericii* este în prezent buletinul oficial al Mitropoliei Munteniei și Dobrogei. Inițial, între anii 1942-1944, a fost publicată cu un alt titlu, *Bucium Ortodox*, sub forma unei „foi de zidire sufletească pentru popor”². Începând cu luna septembrie a anului 1944, aceasta și-a schimbat titlul în *Glasul Bisericii* și a preluat din atribuțiile buletinului eparhial *Apostolul*, care își încetase existența în 1941, și a *Buletinul Circularelor al Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din București*.

Astfel, revista *Glasul Bisericii* s-a transformat dintr-o simplă foaie religioasă pentru popor în buletinul oficial al Mitropoliei Ungro-Vlahiei, așa cum se numea eparhia pe atunci.

Structura revistei va fi aceeași de-a lungul timpului: 1) un editorial / cuvânt înainte scris de Redacție; 2) articole / studii teologice / pastorale / recenzii etc.; 3) partea oficială (circulare, ordine, decizii, hotărâri, numiri etc.).

Revista va evolua foarte mult și se va îmbogăți cu valoroase studii de teologie și istorie în timpul păstoririi vrednicului de pomenire Patriarh Justinian Marina (1948-1977), așa cum se va vedea în capitolul dedicat analizei conținutului revistei.

¹ Este vorba despre o parte din această *Introducere* care se regăsește atât în teza de doctorat (p. 11-18), cât și în volumul *Cenzurarea presei ortodoxe în comunism*. Cuvânt începător de Marian Petcu. București: Eikon, 2019, p. 13-23, respectiv *Capitolul al III-lea: Revista „Glasul Bisericii” – studiu critic* (p. 122-203).

² A se vedea nr. 1 din 5 aprilie 1942 și următoarele, până la nr. 9-10 din august 1944.

Revenind la lucrarea de față, trebuie spus că aceasta are un caracter interdisciplinar prin tratarea aspectelor teologice și biblioteconomice ale revistei.

Cercetările pe care le-am întreprins au scos la lumină aspecte necunoscute până în prezent precum:

- descoperirea „actului de naștere” al revistei *Bucium Ortodox*, respectiv *Glasul Bisericii*, la Biblioteca Academiei Române
- descoperirea documentului oficial cu schimbarea titlului, din *Bucium Ortodox* în *Glasul Bisericii*, în Arhiva Academiei Române
- identificarea unor rapoarte cu privire la cenzurarea revistei, în fondurile Arhivelor Naționale ale României

La acestea se mai adaugă și identificarea unui supliment al revistei cu titlul *Glasul Bisericii. Foaie religioasă pentru popor*, apărut între anii 1950-1951. Inițial am găsit câteva numere din acest supliment în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca³, apoi colecția integrală la Biblioteca Academiei Române.

Dificultățile întâmpinate pe parcursul cercetării nu au fost puține. Primul lucru este faptul că, din nefericire, nu am avut acces la arhiva Arhiepiscopiei Bucureștilor, unde se află toate documentele emise de *Sectorul Cultural* sau *Secția Culturală*, de care aparținea revista *Glasul Bisericii*. Atunci când am încercat să consult arhiva menționată anterior angajatul respectiv a motivat faptul că nu există nici un document în acest sens. Realitatea infirmă acest lucru deoarece am găsit numeroase documente la Arhivele Naționale ale României de dată recentă (anii '70 – '80) purtând semnătura consilierului cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor, care conducea *Sectorul Cultural*, și care ar fi trebuit să existe și în arhiva Arhiepiscopiei Bucureștilor, întrucât acestea fuseseră redactate în mai multe exemplare. În alte rânduri,

³ Este vorba doar despre nr. 1/6 din ianuarie/februarie – [mai/iunie] 1951. Publicația se găsește în colecțiile bibliotecii la cota 450731.

am primit din partea aceluiași angajat al arhivei Arhiepiscopiei Bucureștilor un răspuns halucinant de-a dreptul prin care susținea inexistența vreunui inventar sau a unei liste cu fonduri pe ani calendaristici, și ca atare nici el nu știa dacă există vreun document cu privire la revista *Glasul Bisericii*.

O altă problemă pe care am întâmpinat-o a fost lipsa unor numere din revista *Glasul Bisericii* în diverse biblioteci din București (Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Națională a României etc.), precum și lipsa anumitor pagini care fuseseră sustrate din reviste⁴. Am rezolvat această problemă care mi-a dat numeroase bătăi de cap și m-a pus pe drumuri în următorul mod: acolo unde nu am găsit revistele respective am apelat la colecțiile altor biblioteci, cum ar fi cele ale unor parohii.

Un alt lucru care trebuie amintit este faptul că la Arhivele Naționale ale României, în fondurile *Ministerului Cultelor și Artelor*, respectiv ale *Comitetului pentru Presă și Tipărituri*, nu am găsit nici un exemplar din revista *Glasul Bisericii* cenzurat integral sau parțial, cu excepția unui raport întocmit de cenzorul Ecaterina DUROSOV MACHEEV cu textele ce urmau a fi eliminate sau cenzurate. Totodată nici în arhiva *Secretariatului de Stat pentru Culte*, fostul *Departament al Cultelor* din perioada comunistă, nu am identificat vreun exemplar cenzurat al revistei întrucât fondul Direcției de Studii fusese predat integral la Arhivele Naționale ale României.

Motivația alegerii temei de cercetare

Inițial, când am început documentarea și strângerea bibliografiei pentru teza de doctorat, am încercat să fac o analiză a întregii prese ortodoxe care a fost editată în timpul regimului comunist.

⁴ Unele pagini fuseseră tăiate cu foarfeca sau pur și simplu rupte.

Din cauza volumului foarte mare de publicații periodice (*ziare, reviste, anuare* etc.) mi-am dat seama că acest lucru n-ar putea fi dus la bun sfârșit numai de un singur om, ci este nevoie de o întreagă echipă de cercetare care să se ocupe de un proiect de asemenea anvergură, astfel că mi-am restrâns aria de cercetare doar asupra unei singure reviste, respectiv *Glasul Bisericii*.

Pe de altă parte am observat, pe tot parcursul studiilor universitare de licență (2007-2011) și de masterat (2011-2013) de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București, lipsa unor instrumente de lucru precum monografiile, indici tematici și bibliografiile ale revistelor teologice care sunt atât de necesare studenților, masteranzilor, doctoranzilor, cercetătorilor și profesorilor în activitatea lor.

Totodată mi-am dat seama că ar fi extrem de util pentru studenții și cercetătorii din domeniul teologic, și nu numai, un instrument bibliografic precum *Dicționarul Presei Ortodoxe* (DPO), proiect la care am început să lucrez din anul 2016, de când am devenit membru al Asociației Române de Istorie a Presei (ARIP)⁵.

Întrebări de cercetare

Principala întrebare de cercetare pe care o ridică lucrarea de față este următoarea: cum a afectat cenzura comunistă conținutul revistei *Glasul Bisericii* după instaurarea regimului comunist în România (6 martie 1945)?

⁵ Cei aproape șase ani de când lucrez ca bibliotecar la Biblioteca Academiei Române, în cadrul Biroului Bibliografie Periodice al Serviciului Bibliografie Națională, mi-au demonstrat că un astfel de proiect „ambicios”, o bibliografie a periodicelor ortodoxe nu poate fi făcută într-un alt mod decât științific și numai cu o echipă de cercetători serioși. Astfel, proiectul *Dicționarului Presei Ortodoxe* (DPO), pe care l-am început încă din anul 2016, în prezent se află în curs de redactare și în viitor, nu foarte îndepărtat, va fi tipărit primul volum al acestui instrument bibliografic atât de necesar.

În urma acestei principale întrebări de cercetare apar următoarele întrebări:

1. Cum a evoluat revista *Glasul Bisericii* în perioada anilor 1942-1989?
2. Au fost adoptate strategii de evitare a cenzurii comuniste?
3. Care sunt principalele teme ideologice prezente în textele publicate?
4. Există diferențe notabile de conținut ale revistei publicate în timpul regimului Dej, respectiv în timpul regimul Ceaușescu?
5. Care a fost evoluția revistei după 1990?
6. Există schimbări majore de conținut ale revistei publicate între anii 1990-2017?

În urma cercetărilor efectuate am reușit să aflăm câteva răspunsuri plauzibile în acest sens:

1. Cenzura comunistă n-a afectat nici conținutul și nici calitatea articolelor/studiilor de specialitate publicate în revista *Glasul Bisericii*, decât cu mici excepții;
2. Compromisurile făcute de unii autorii, în special de către ierarhi în pastoralele lor prin inserarea unor pasaje ideologice specifice epocii, au salvat revista de la dispariție;
3. Revista *Glasul Bisericii*, alături de celelalte reviste bisericești ortodoxe, a reprezentat o „oază de libertate” pentru autorii cărora le fusese interzis, de către regimul comunist, dreptul de-a mai fi publicați în revistele „oficiale”;
4. Evoluția revistei după 1990 este una pozitivă dacă privim din perspectiva faptului că au putut fi abordate subiecte sensibile care n-au putut fi tratate anterior din cauza imixtiunii cenzurii comuniste;
5. Nu există mari schimbări de conținut între anii 1990-2017, revista păstrând aceeași direcție editorială la fel ca înainte de 1989. În schimb calitatea textelor a scăzut mult, iar un alt

aspect negativ ar fi reeditările unor texte ale unor profesori de teologie, publicate înainte de 1989.

6. Un aspect pozitiv ar fi acela că după anul 2015 a fost încurajată de către noua conducere editorială a revistei publicarea unor texte inedite de către doctoranzi, cercetători teologi și nu numai.

Lucrarea de față se dorește a fi una cât mai completă, dar nu exhaustivă, și, în urma cercetărilor întreprinse, s-au deschis alte noi direcții de cercetare:

- Stabilirea, printr-o analiză cantitativă, a gradului de lecturare a revistei *Glasul Bisericii* de către abonați în perioada 1945-1989.
- Identificarea unor dovezi concrete privind implicarea directă a Patriarhului Justinian Marina în supraviețuirea editării revistei *Glasul Bisericii* între anii 1948-1976.
- Identificarea parohiilor din Arhiepiscopia Bucureștilor unde se păstrează colecția revistei *Glasul Bisericii* și cât de citite au fost acele numere ale revistei de către preotul paroh și cântărețul bisericesc.
- Digitizarea integrală, din 1942 până în prezent, a tuturor numerelor revistei *Glasul Bisericii* și încărcarea lor în arhiva website-ului actual al revistei⁶ pentru a putea fi la dispoziția tuturor cercetărilor interesați.

Metode de lucru

În vederea realizării acestei cercetări am utilizat următoarele metode: 1) abordarea socio-istorică; 2) studiul critic; 3) analiza comparativă.

⁶ <https://www.glasulbisericii.ro/arhiva/> [site accesat: 08.07.2024].

Anumite instituții au fost trecute în text cu majuscule pentru a atrage atenția asupra lor, ca de exemplu: *Biserica Ortodoxă Română*, *Ministerul Cultelor*, *Departamentul Cultelor* ș.a.

Totodată, am folosit majuscule, ca abateri de la normele limbii literare, și pentru următorii termeni: *Prea Fericirea Sa*⁷, *Înalt Prea Sfinția Sa*, *Prea Sfinția Sa*, *Ministrul Cultelor*, *Guvernul*, *Statul* etc.

Substantivele ce reprezintă ranguri sau funcții bisericești le-am consemnat tot cu majuscule: *Preotul*, *Arhimandritul*, *Episcopul*, *Arhiepiscopul*, *Patriarhul* ș. a.

Citatele utilizate în text au fost prezentate conform normelor ortografiei actuale.

În ceea ce privește normele de citare am utilizat standardul ISO-690.

Actualitatea temei de cercetare

Această revistă nu a fost tratată niciodată sub forma unei lucrări mai ample, precum o *teză de doctorat* sau o *monografie*.

Întrucât au existat, și mai există și azi, în societatea contemporană această idee greșită a colaboraționismului dintre Biserica Ortodoxă Română și regimul comunist, promovată în mediul științific sau în mass-media de unii așa-zii istorici români și pseudo-jurnaliști fără a fi luate în calcul persecuțiile și opresiunile la care aceasta a fost supusă în timpul celor 45 de ani de comunism, informațiile prezentate aici reflectă un punct de vedere obiectiv asupra acestui aspect.

Totodată, documentele de arhivă, inedite în mare parte, descoperite în fondurile Arhivelor Naționale ale României și care sunt publice, pot furniza, pe lângă noi informații, și un potențial răspuns cu privire la așa-zisul „colaboraționism” dintre Biserica Ortodoxă Română și Statul comunist propagat cu virulență în mass-media mainstream din România.

⁷ Am optat pentru varianta originală, care apare în reviste, iar nu cea actuală.